



## STADSHOLMEN

# UTKIKEN 10, 12–13, 19, 22

Lotsgatan 1, 3, 5, 7-9, Sågargatan 1,3, Folkungagatan 148

### SÖDERMALM



## Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

### FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats [www.stadsholmen.se](http://www.stadsholmen.se)



- ❶ BOSTADSHUS
- ❷ GÄSTSTUGA
- ❸ BOSTADSHUS
- ❹ GATHUS
- ❺ GÅRDSHUS
- ❻ GATHUS
- ❼ KONTOR
- ❽ FÖRRÅD
- ❾ BOSTADSHUS
- ❿ ATELJÉ



UTKIKEN 19 SETT LÄNGS SÅGARGATAN MOT NORR. FOTO: O. HEIMER 1906. SSM:S ARKIV, E 29606.



UTKIKEN 10 OCH 12 MOT VÄSTER. FOTO: O. HEIMER 1906. SSM:S ARKIV, E 30140.

Byggnaderna inom Utkiken 10-13, 19 och 22 är exempel på den småskaliga trähusbebyggelse som karaktäriserar Åsöberget. De ger en bild av bostadsförhållandena för arbetare och mindre bemedlade på malmarna från sent 1600-tal och in på 1900-talet.

Bebyggelsen har starka kopplingar till tjärhanteringen och skeppsvarvet vid Tegelviken men även till textilfabrikerna på östra Södermalm.

Trähusen representerar en byggnadstradition med knuttimring som funnits i Sverige sedan åtminstone tidig medeltid. De konstruktioner och autentiska byggnadsdelar som bevarats utgör omistliga dokument över äldre tiders byggnadsskick.

Det stora timmerhuset på Utkiken 19 är ett av flera bostadshus på östra Södermalm från tiden efter branden i Katarina 1723 som dekorerats med påkostade takmålningar. Byggnadens tredingstak med storslaget barockmåleri har ett mycket högt byggnads- och konsthistoriskt värde.

Utkiken 10, 12, 13, 19 och 22 är blåvärderade enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska





**UTKIKEN 13 SETT FRÅN GATAN MOT ÖSTER.  
FOTO: O. NORBERG 1952. SSM:S ARKIV, F 45666.**



**GÅRDSINTERIÖR, UTKIKEN 13.  
FOTO: L. AF PETERSENS 1958.  
SSM:S ARKIV, F 57820.**

klassificering. Detta innebär att fastigheterna har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

#### OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdsstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskeppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från 1687 till 1910 fanns stadens största skeppsvarv på

platsen. En stor del av varvsarbetarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sågargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet hade med båt nära till arbetet och många bodde i Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende alltefter som flera textilmanufaktur etablerades på östra Södermalm.



LOTSGATAN 9, UTKIKEN 22. UNDER RENOVERING 1964. FOTO: G. FOGDÖ. SSM:S ARKIV, F 82991.



LOTSGATAN ÖSTERUT. OKÄND FOTOGRAF OCH ÅRTAL. SSM:S ARKIV, A 258/66.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar. Även fåhus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter

1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet och under 1800-talets första hälft uppfördes några tidstypiska putsade stenhushus och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sägargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus ligger därför i dag högre än omgivande stenhushus.





GATHUSET INOM UTKIKEN 13 FRÅN GATAN. FOTO: J. MALMBERG.

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäktige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre stockholmsmiljöer. Samfundet Sankt Erik föreslog 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanarkitekten Per Olof Hallman, att några ”gammelkvarter” i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkåkar här och var. Till dessa asyler kunde även andra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskussionerna i kulturresevatsfrågan och Stadsmuseet

hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen, var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturresevat 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav på moderna bostäder med till exempel badrum och högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

## UTKIKEN 10

### *Lotsgatan 3*

Fastighetens bebyggelse utgörs av ett trähus med gaveln mot Lotsgatan (Nr 1 på kartan) och en liten gäststuga i nedre delen av den sluttande tomten (Nr 2).



BYGGNADERNA INOM UTKIKEN 22 SETT LÅNGS LOTSOGATAN MOT ÖSTER. FOTO: J. MALMBERG.

## HISTORIK

Troligen uppfördes trähuset vid gatan kort efter att tomten upplåtits år 1727. Dess höga vindsvåning med brutet tak tillkom under 1700-talets andra hälft eller senast 1811. På äldre foton framgår att på platsen för dagens förstuga fanns en tillbyggnad i två våningar och att den nedre delen av husets mansardtak var plåttäckt. Byggnaden var delvis målad med oljefärg i ljus kulör och knutlådor fanns endast i bottenvåningen. Det fanns också en mindre byggnad tätt inpå husets nordöstra hörn.

Fastigheten förvärvades av staden 1916. År 1933 mättes byggnaden upp av fastighetskontoret. Bottenvåningen hade då ett centralt placerat kök och två rum med kakelugnar. På övre våningen fanns eldstäder och takkupor i bostadsrummen. Vid uppbyggnaden 1963-1964 revs tillbyggnaden och ersattes av en ny farstu, en våning hög. Liksom i andra hus i området höjdes stommen ett timmervarv och bjälklaget flyttades upp. Gäststugan (Nr 2) uppfördes i samband med renoveringen på 1960-talet.

## BYGGNADSBESKRIVNING

Trähuset vid gatan (Nr 1 på kartan) har fasad klädd

med locklistpanel. Entrén är förlagd till en tillbyggnad på östra sidan, en våning hög. Den västra sidan är fönsterlös, under husets södra del finns ett källarutrymme som nås genom en källardörr från 1800-talet. Det brutna taket är belagt med enkupigt tegel. Takkuporna är placerade i samma läge som före ombyggnaden.

Invändigt finns enstaka äldre inredning bevarad så som trägolv och halvfranska fyllningsdörrar. Köket är numera beläget i ett av rummen på bottenvåningen.

## UTKIKEN 12

*Lotsogatan 1, Sågargatan 3*

Längs Lotsogatan ligger ett långt timmerhus med förskjutning i höjddled (Nr 3 på kartan). Tomten är sluttande med ett plank mot Sågargatan. Enligt trädgårdsinventeringen 2002 fanns då äldre träd på tomten, både fruktträd och lönn samt ask.

## HISTORIK

Den nuvarande byggnaden flyttades hit 1964 och består av två stommar från Blommensberg och Lillhagen i Älvsjö. Tidigare stod här två hopbyggda





UTKIKEN 10 MED ENTRÉ GENOM EN TILLBYGGNAD FRÅN 1960-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

timmerbyggnader från 1700-talet som hade köpts in av staden 1889. Vid upprustningsarbetet visade sig stommarna vara i för dåligt skick för att rädda. Det är oklart om något virke från de äldre byggnaderna kom till användning vid bygget av det nya huset. Den nya byggnaden har ett visst släktskap med den äldre men är kortare, högre och har tätare fönsterplacering än sin föregångare.

#### BYGGNADSBESKRIVNING

Byggnaden är långsträckt och följer i allt väsentligt områdets exteriörschema. Invändigt finns en öppen spis och en marmorerad kakelugn som är deponerad från stadsmuseets samlingar.

#### UTKIKEN 13

*Lotsgatan 5*

På tomten finns två hopbyggda trähus. Ett är beläget vid Lotsgatan (Nr 4 på kartan) och det andra i sluttningen i norr (Nr 5). Gården ligger lägre än gatans nivå och är i vinkeln mellan huskropparna belagd med kullersten.

#### HISTORIK

Tomten uppläts 1727 och bebyggdes strax därefter. År

1863 fanns tre byggnader på tomten varav endast gathuset är bevarat idag. Ett uthus i sluttningen i östra tomtgränsen revs på 1960-talet liksom ett litet bostadshus inne på tomten, vilket ansågs vara i för bristfälligt skick för att renoveras. Dagens gårdshus (Nr 5) är en större timmerbyggnad som flyttas till platsen från Forsen i Farsta. Fastigheten har tillhört staden sedan 1914.

#### BYGGNADSBESKRIVNING

De två husen (Nr 4 och 5) ligger på olika höjdnivåer och länkas samman av en byggnadsdel med pulpettak. Fasaderna är klädda med faluröd locklistpanel och taken belagda med enkupigt tegel. Entrén är placerad i byggnadsdelen inne på gården. I vardagsrummet är taket öppet till nock och en öppen spis är uppmurad. I båda de äldre byggnadsdelarna finns halvfranska dörrar.

#### UTKIKEN 19

*Sågargatan 1A-B, Folkungagatan 148*

På den sluttande tomten finns reservatets största träbyggnad (Nr 6 på kartan). I backen upp mot söder står en timmerbyggnad som används som kontor (Nr 7). Till denna byggnad hör en staketomgårdad





GÅRDSHUSET INOM UTKIKEN 13. FOTO: J. MALMBERG.

trädgård. Gården runt den större byggnaden är relativt plan och från husets entré leder en gång med betongplattor. Ett litet förråd är uppfört i sydöst (Nr 8).

## HISTORIK

### *1700-talet*

Vid den stora branden i Katarina 1723 förstördes den befintliga bebyggelsen på tomten. Ett nytt hus uppfördes längs Folkungagatan 1725, förmodligen två våningar högt. De magnifika takmålningar som finns på övervåningen i den västra byggnadshalvan har bedöms vara från 1720-1730-talet. Vem som var byggherren till denna stora och invändigt påkostade timmerbyggnad är inte utrett. En eventuell koppling till varvet i Tegelviken kan finnas. 1755 bodde här enligt uppgift sjökaptan John Greig som ägde fartyg tillsammans med en av varvsintressenterna. Det är också oklart hur rumsdistributionen sett ut i det som idag är en stor sal och där hela taket täcks av målningen.

### *1800-talet och 1900-talets första hälft*

1812 brandförsäkrades fastigheten av hovslagare Sandberg. Byggnaden redovisades som två timmerbyggnader under samma tak. I bottenvåningen fanns

ett krogrum och kök samt två rum med kakelugnar och på övervåningen två kök och fem rum. Detta pekar på att salen delats av och att målningen möjligen var övertäckt. Senare under 1800-talet brandförsäkrades fastigheten av en kofferdikaptan och senare en strumpvävaresäll. Äldre foton visar att ett enkelt lusthus tidigare funnits på tomten och på en karta från 1885 står en uthuslänga intill hyreshuset i öster. Av äldre bilder går det också att utläsa att en dörr togs upp i bottenvåningen mot gatan någon gång mellan 1907 och 1963. Delar av fasaderna var tidigare klädda med slät stående panel. Fastigheten förvärvades av staden 1883.

### *Ombyggnaden 1966-1967*

När planerna för reservatets upprustning tog form på 1950-talet avsågs tvåvåningshuset (Nr 6 på kartan) byggas om till två lägenheter och en hantverkslokal. 1964 föreslog fastighetskontoret att hela byggnaden skulle byggas om till ateljéer och verkstäder. När upprustningen kom till stånd valdes lösningen med en enfamiljsbostad samt hantverkslokal. Det är sannolikt att upptäckten av takmålningarna låg bakom beslutet. Rummet med det bemålade taket var uppdelat på tre rum vid tiden. Takmålningarna var



DET MÅLADE TAKET I BOSTADSHUSET INOM UTKIKEN 19 ÄR FRÅN 1700-TALET'S FÖRRA HÄLFT. FOTO: J. MALMBERG.

täckta dels med limfärg, dels oljefärg och i det tredje rummet var taket pappspänt. Det beslutades nu att slå ihop utrymmena så som det sannolikt en gång sett ut. Målningarna konserverades av stadsmuseets konservator. Andra uppgifter gör gällande att målningarna var kända sedan 1950-talet.

Bilder från upprustningen visar att gavlarna byggts på utan att gavelröstena tagits ned. Timmerskadorna var omfattande men kunde lagas med nytt timmer. Byggnaden höjdes underifrån. Flera eldstäder revs och antalet skorstenar reducerades från fyra till två. Detta betingades till delar av rivningar av innerväggar i rummet med takmålningen. Den öppna spisen i bottenvåningen återställdes efter att en inmurad kamin rivits. Entrédörren flyttades något och ett mycket lågt placerat fönster vid Sägargatan sattes igen. Badrum och kök gjordes liksom mycket annat enligt det förfarande som gällde andra hus i reservatet.

Vid upprustningen av det mindre timmerhuset på tomten (Nr 7 på kartan) upptäcktes det vid friläggandet av stommen att en av knutkedjorna var mycket illa skadad av röta. Detta medförde att stora

delar av huset fick plockas ned. Byggnadens planlösning med ett litet kök och ett större rum bibehölls i stort. WC inreddes. En uthuslänga i östra delen av tomten revs.

#### BYGGNADSBESKRIVNING

Timmerhuset vid Folkungagatan (Nr 6 på kartan) Byggnaden är timrad i två våningar, med undantag av bottenvåningens östra del som är murad. Den murade delen är svartmålad. De faluröda träfasaderna karakteriseras av knutlådor utformade som profilerade pilastrar och oprofilerade locklister. Sadeltaket är belagt med enkupigt tegel. Entrén till lokalen i bottenvåningens östra del är placerad mot gatan medan dörren till den enfamiljsbostad som utgör resterande del av huset är förlagd till gårdsfasaden.

Taket i lokalen i bottenvåningen är stöttat med kraftiga bjälkar. Här finns en ålderdomlig öppen spis som troligen har att göra med den krog som tidigare funnits här. Bottenvåningen i övrigt har kalkstensgolv i hallen och moderniserade bostadsrum. På övervåningen finns bjälktak och en öppen spis och liksom i bottenvåningen hel- och





HÖRNET SÅGARGATAN / FOLKUNGAGATAN MED BEBYGGELSE PÅ TOMTEN UTKIKEN 19. FOTO: J. MALMBERG.

halvfranska dörrar. Hela den östra byggnadshalvan utgör numera ett rum och det ålderdomliga så kallade tredingstaket med handhyvlade bräder är täckt av barockmålningen från 1700-talets första hälft. Målningens huvudnummer är två bildscener med bibliska motiv; Jesu födelse och Simon som välsignar barnet. Bilderna kantas av illusionsmålad ramar och kraftiga blomsterbårder. Fyra runda målningar finns i hörnen och ytorna mellan är dekorerade med elegant så kallad berainornamentik efter franska förebilder. Taklistor och takbjälkar är marmorerade.

#### *Byggnaden vid Sågargatan (Nr 7 på kartan)*

Den mindre timmerbyggnaden är uppförd i sluttningsläge och har en källaringång mot norr. Dörren är en ålderdomlig fyrfyllnadsdörr. Likaså har byggnaden en äldre typ av takkonstruktion, ett så kallat åstak med runda stockar som går från gavel till gavel. Sadeltaket är belagt med tegel och byggnaden har samma typ av fasad, fönster och ytterdörr som områdets övriga trähus. Invändigt är rummet öppet till nock. Tre halvfranska dörrar finns i byggnaden.

#### UTKIKEN 22

##### *Lotsgatan 7-9*

Tomten är sluttande, långsträckt och bebyggd med två trähus invid Lotsgatan (Nr 9 och 10). Innanför planket mot gatan finns uteplatser.

#### HISTORIK

Fastigheten består av två sammanslagna äldre tomter. Den västra uppläts 1730, bebyggdes därefter och förvärvades av staden 1914. Tomten längst i öster på Lotsgatan uppläts först 1773 och bebyggdes därmed. Fastigheten inköptes av staden 1921.

#### *Den västra byggnaden (Nr 9 på kartan)*

Byggnaden är ett bostadshus som idag består av tre delar. En liten tillbyggnad med långsidan längs gatan tillkom på 1960-talet. De två äldre delarna är sammanbyggda och ligger båda i nord-sydlig riktning, det södra med gaveln mot gatan, det norra inåt tomten, tidigare benämnd flygel. Huset var under tidigt 1900-tal uppdelat i två lägenheter med separata ingångar, ett vanligt förfarande i området. I detta fall var det naturligt eftersom det är en stor



GATHUSLÄNGAN INOM UTKIKEN 12 FLYTTADES TILL PLATSEN 1964 FRÅN ÄLVSJÖ. FOTO: J. MALMBERG.

nivåskillnad mellan byggnadens norra och södra del. Den norra, lägre delen var ett så kallat spisrum, det vill säga rum och kök i ett. Den södra lägenheten hade ett smalt kök längs gatan. På platsen för dagens kök och badrum fanns en farstutillbyggnad med pulpettak. Denna revs vid upprustningen 1965 liksom två uthus i västra tomtgränsen. Innerväggen till köket närmast gatan revs och kommunikation till den nedre byggnaden ordnades genom en invändig trappa.

#### ***Den östra byggnaden (Nr 10 på kartan)***

Foton från 1900-talets början visar att ett plank delade av Lotsgatan mellan den östra och den västra tomten. Den östra tomten hade i och med detta ett avskilt läge. Huset var vid tiden målat i en ljus kulör. På en uppmättningsritning från 1933 hade byggnaden en enkelstugeplan med ett rum med kakelugn och kök med murad spis och skafferier. På samma ritning redovisas en numera riven uthustillbyggnad med pulpettak mot väster.

Vid upprustningen 1965 då de två tomterna sam-

manslogs till en fastighet gjorde det västra huset till bostadshus och det östra till ateljé. WC och pentry installerades och uthustillbyggnaden revs.

#### BYGGNADSBESKRIVNING

##### ***Den västra byggnaden (Nr 9 på kartan)***

Byggnaden har tre tydligt urskiljbara byggnadskroppar. De två äldre är orienterade i nord-sydlig riktning. En tillbyggnad från 1960-talets mitt är placerad i vinkel längs gatan. Alla fasader är klädda med faluröd locklistpanel och takfallen är belagda med enkupigt tegel.

Invändigt har den öppna spisen i den norra delen av byggnaden bevarats. I övrigt är all inredning från upprustningen 1965.

##### ***Den östra byggnaden (Nr 10 på kartan)***

Huset fungerar sedan 1960-talet som ateljébyggnad eller gäststuga. Byggnaden är numera rödfärgad och taket är tegeltäckt. Det ålderdomliga åstaket är synligt på gavlarna. Invändigt är rummet öppnat till nock. Den öppna spisen har bevarats.

## GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, [www.stadsmuseum.stockholm.se](http://www.stadsmuseum.stockholm.se).